

חידוש מערכת החינוך ותחיית התנועה העברית בטרופוליטניה

יעקב חג'ג'ג'ג'ג'ג', מנהל המכון ללימודים ולמחקר יהדות לוב

מיד עם שחרורה של טרופוליטניה ע"י הבריטים, "תלמוד תורה" בטרופולי בניהולו של עמישדי גוויטע (מנהל ב"ס "התקווה" לשעבר), פתח את שעריו ובשלב הראשון למדו בו כ-100 תלמידים. לאחר מכן, בניגוד למדיניות הבריטית בבנגזי של ערביזאציה של החינוך, אפשרו הבריטים בטרופולי לימודים איטלקיים ליהודים ונפתחו: בית-ספר ממלכתי איטלקי-יהודי – "פייטרו ווריי" בהנהלתה של אמה פולאקו, "סקוואלה רומא" לתלמידים יהודים מן המעמד החברתי הגבוה ולתלמידים נוצרים, ובית-ספר "טומזאו" לתלמידים יהודים ונוצרים חולי גרענת.⁽⁷⁶⁾

בשל רצונם של יהודי טרופולי לפתוח בית-ספר עברי, השתדלו החיילים הארצישראליים והרב הצבאי הראשי ד"ר אפרים אורבך אצל השלטונות הבריטים, אשר נאותו, בסופו של דבר, לאשר פתיחת בית-ספר עברי. אולם, שוב בשל אותה טענה מגוחכת וצבועה, שהעברית אינה שפה רשמית, בית-הספר אינו זכאי למימון וסיוע ממשלתי. הקהילה היהודית לא נרתעה, למרות הקשיים התקציביים, בעזרת חברים לשעבר ובוגרים של "בן-יהודה" וחיילים ארצישראליים מתנדבים, החלה מחלקת החינוך העברי של הקהילה, שנמסרה שוב לארגון "בן-יהודה", לארגן את בית-הספר העברי לפתיחתו בשנת הלימודים תש"ד באחד האגפים של בית-הספר האיטלקי לשעבר. מחלקת החינוך מינתה את יעקב פרג'ון (איש פעלים וממנהיגי "בן-יהודה" לשעבר) למנהל בית-הספר, ושקדה בהכנת סגל מורים מקומיים. מורים, שאמורים ללמד לפי המתכונת הארצישראלית, שהוכשרו בסיועם של ארבעה חיילים ארצישראליים בשתי קבוצות: האחת, של עלמות בנות 19-22, חסרות ניסיון הוראה, האמורות ללמד את תלמידי הכיתות הנמוכות, והכשרתם כללה לימוד עברית, השכלה כללית, פדגוגיה, אמצעי עזר להוראה, מלאכה, ציור וזימרה; השנייה, של גברים מבוגרים יותר (שחלקם היו מורים עוד לפני המלחמה), האמורים ללמד את תלמידי הכיתות הגבוהות, והכשרתם כללה לימוד עברית, השכלה כללית ופדגוגיה. בד-בבד, מחלקת החינוך הכשירה את הכיתות של בית-הספר על ציודן ועזריהן לקליטת מאות התלמידים; עמדה בקשר עם גורמי החינוך בארץ לתאום תוכנית לימודים מקבילה לארץ-ישראל, ולשם כך הובאו חומרי הדרכה וקריאה, ספרי לימוד עבריים, שירונים ותקליטים.

בניגוד לבנגזי, שבה מערכת החינוך אורגנה בחיפזון ובדחיפות מבחינת מפעל הצלה של החיילים הארצישראליים, מבראשית, כמעט יש מאין, כבר במרץ 1943, הרי שבטרופולי מערכת החינוך התגבשה בצורה מסודרת ומתוכננת ע"י הקהילה לקראת שנת הלימודים תש"ד. כבר בשנת הלימודים הראשונה, במחזור הראשון, חבשו את ספסל הלימודים כ-400 תלמידים בני שש ב-11 כיתות א', עם צוות הוראה של עשרה מורים ומורות. תלמידים, שהמשיכו את לימודיהם בבית-ספר זה עד גמר חוק לימודיהם היסודיים, כאשר מדי שנה הצטרפו אליהם התלמידים החדשים של כיתות א', שמנו 300-400 תלמידים למחזור. תלמידים שהיו בני שבע ומעלה בשנת הלימודים תש"ד, הופנו לבתי-הספר האיטלקיים-יהודיים. בשיטה זו, רוב הילדים, שהיו מתחת לגיל שבע בשנת הלימודים תש"ד, עם הגעת מועד כניסתם לבית-הספר, למדו בבית-הספר העברי וקיבלו חינוך עברי המקביל לתוכנית הלימודים בארץ.

הורי התלמידים, בשתי מסגרות החינוך, דרשו, שילדיהם ילמדו הן עברית והן איטלקית. לשם כך, מחלקת החינוך העברי של הקהילה באה לידי הסכם עם בתי-הספר האיטלקיים-יהודיים, לחילופי מורים למתן שיעורים בעברית ובאיטלקית לחילופין. המורים האיטלקים ילמדו איטלקית מספר שעות שבועיות בכל כיתה בבית-הספר העברי, והמורים העברים ילמדו עברית מספר שעות שבועיות בכל כיתה בבתי-הספר האיטלקיים-יהודיים.⁽⁷⁷⁾

בבית-הספר העברי, ששפת ההוראה בו הייתה עברית במתכונת הלימודים בארץ, בשיטה הגלובלית או שיטת הנושאים, עם הקניית תודעה ציונית-לאומית, שררה אווירה ארצישראלית על כל מאפייניה החינוכיים והחברתיים: טכסים וחגיגות לרגל חגי ומועדי ישראל (כמו טכס הבאת הביכורים, טכס הדלקת נרות חנוכה, נשפי פורים וכו'); טכסים לציון אירועים לאומיים (כמו יום הצהרת בלפור, יום מותו של הרצל); העלאת מחזות עבריים בנושאים תנכיים ולאומיים; תרומות ל"קרן הקיימת לישראל"; טיולים בחיק הטבע; יציאה לקייטנות; שעורי עזר בחופשות הקיץ וכו'.

מערכת החינוך בטרופולי הלכה והתרחבה מדי שנה בשנה: בבית-הספר "פייטרו ווריי" עלה מספר התלמידים מעל 2,000, תלמידים יהודים, שלמדו מספר שעות שבועיות בעברית, כמו גם ב"סקוואלה רומא" לאותם התלמידים היהודים; מספר התלמידים בבית הספר העברי בשנת תש"ט עלה ל-2,530, בניס ובנות עם צוות הוראה של 40 מורים; ב"תלמוד תורה עץ חיים" עלה מספר

התלמידים 500-700- בנים, שלמדו מלבד לימודים מסורתיים גם לימודי עברית והיסטוריה יהודית בשיטות חדישות. מורי בית-הספר הוציאו לאור בשנת תש"ה, ירחון לילדים בעברית "ניצנים" שהופיע במשך ארבע שנים; בבית-ספר כ"ח, שפתח שעריו רק בשנת תש"ז, למדו 60-80 תלמידים, ואף שהמשיכו ללמוד בו שפה ותרבות צרפתית, הרי, בשל המהפך שעברה כ"ח אחרי השואה, רוב הלימודים בו היו בעברית. ובשנת תש"ח כ"ח פתח גם גן-ילדים ל-200 ילדים; בשני בתי-ספר פרטיים, לבני המעמד הבינוני והגבוה של ר' בשאני רובין ור' יוסף כלפון וכן של ר' בכור זוארץ, למדו מספר עשרות תלמידים, שלמדו עברית ולימודים מסורתיים. גם בתי-הספר העל-יסודיים התרחבו: בית-הספר הטכני העברי; בית-הספר התיכון האיטלקי (Liceo) בתי-הספר המקצועיים-הטכניים והמסחריים האיטלקיים; ישיבת "נווה שלום – אוצר התורה", שנוסדה בשנת תש"ז ביוזמתו של הרב ילזו ובסיוע "הסתדרות המזרחי העולמי", חברת "אוצר התורה" ה"גיוינט", "אזזה" והקהילה היהודית. ישיבה, שהייתה מעין בית-ספר תיכון עברי-דתי, ולמדו בה 80 תלמידים מצטיינים, מטריפולי ומערי השדה, בוגרי "תלמוד תורה" ובית-הספר העברי, שהוציאו לאור ביטאון – "סמדר" בעריכתו של גבריאל ארביב; ישיבות פרטיות, שלימודיהם התקיימו בבתי-כנסת שונים; סמינר למורים, שנפתח במחצית השניה של 1947, ע"י המחנך ד"ר משה אויירבאך ובנו שמואל מישראל. בוגריו הוו תוספת משמעותית ואיכותית בסגל ההוראה של מערכת החינוך העברי בטריפולי, ב"תלמוד תורה", לכ-200 צעירים עובדים, בבית-הספר המקצועי לבנות ובשיעורי ערב בעברית למבוגרים, בהנהלתו של המורה יוסף ארביב-קושנה.

החינוך העברי התחדש גם בערי השדה של טריפוליטניה בחי'ומס ובמסיללאתה, שבהן התקיים עוד לפני המלחמה, והתפשט לערי שדה נוספות כמו זליתן, מצראתה, זאווייה, זוארה ועמרוס, והיה קשור קשר הדוק עם קיומם של סניפי תנועות הנוער העבריות. בוגרי בתי-הספר המצטיינים בערי השדה ובמיוחד בחי'ומס, חניכי ר' פריז'א זוארץ, נמנו על תלמידי ישיבת "נווה שלום – אוצר התורה" בטריפולי.

זמן קצר לאחר פתיחת בית-הספר העברי, המורים התארגנו ב"הסתדרות המורים העבריים בטריפוליטניה", וכבר כעבור חודשיים מן הפתיחה התקיים הכנס הראשון של המחנכים בלוב. כנס, שהשתתפו בו גם מורי "תלמוד תורה" ומורים מערי השדה בטריפוליטניה, והוחלפו בו דעות והועלו בעיות חינוך שעל הפרק. המורים בלוב שמרו על קשר הדוק עם "הסתדרות המורים בארץ-ישראל", ובשנים תש"ד-תש"ה הוציאו לאור עיתון בשם "קול המורה", שדן בנושאי חינוך והוראה.⁽⁷⁸⁾

התנועה העברית בלוב התקיימה עד קבלת עצמאותה של לוב בינואר 1952, ונמשכה אף בכל תקופת העלייה הגדולה, שבמהלכה היה צורך להתמודד עם שתי בעיות עיקריות: גידול במספר התלמידים בטריפולי, בשל ריכוזם של כל היהודים ממרחבי לוב לקראת עלייתם ארצה; הצורך בשמירת האיזון ויחס נאות בין מורים ותלמידים במשך העלייה, בקרב הנותרים, עד עלייתם. לשם כך: התקיימו לימודים בחלק מבתי-הכנסת, נפתח גן ילדים, נפתחו קורסי ערב לעברית, נפתח מועדון ערב לילדים ולילדות להכנתם לעלייה לארץ; המורים התבקשו לעלות לארץ בהדרגה יחד עם תלמידיהם, ועל מנת להתגבר על החסר אורגנו השתלמויות למורים.